



Funkcja aluzji literackiej i motywu teatru w wierszu Wisławy Szymborskiej *Reszta*

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Galeria zdjęć interaktywnych](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Wisława Szymborska, *Reszta*.
- Źródło: Halina Poświatowska, *** (*Jestem Julią*).



Funkcja aluzji literackiej i motywu teatru w wierszu Wisławy Szymborskiej *Reszta*

Friedrich Wilhelm Theodor Heyser, *Ofelia*, 1900

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

„Życie jest tylko przechodnim półcieniem, nędznym aktorem, który swoją rolę przez parę godzin wygrwaszy na scenie w nicłość przepada – powieścią idioty, głośną, wrzaskliwą a nic nie znaczącą”. Te słowa wypowiada szekspirowski Makbet na wieść o śmierci swojej żony. Bohaterka innego dramatu – Ofelia – wygłasza emocjonalne kwestie, których nie rozumieją lub nie chcą rozumieć inni bohaterowie, bagatelizują słowa ukochanej Hamleta, a jednak tradycja kultury utrwaliła jej postać.

Jakie mechanizmy decydują o ciągłości tradycji literackiej, co sprawia, że współczesna Ofelia „zaniepokojona, czy suknia nie pomięła się” jest też częścią tej tradycji? Znajomość funkcjonowania aluzji literackiej pozwala czytelnikowi na świadome odbieranie sygnałów, które odsyłają do innego tekstu.

Twoje cele

- Rozpoznasz funkcję różnych rodzajów aluzji literackiej w wierszu Wisławy Szymborskiej *Reszta*.
- Przeanalizujesz w wierszu *Reszta* rolę motywów: teatru i *non omnis moriar*.
- Wykorzystasz funkcjonalne konteksty interpretacyjne.
- Porównasz wiersz *Reszta* z innymi utworami poetyckimi.

Przeczytaj

Aluzja literacka (fr. *allusion*, łac. *alludere* – żartem do czegoś przymawiać) to pojawiające się w utworze (bez względu na jego rodzaj i gatunek) różnego typu świadome nawiązania autora do innego dzieła literackiego. Opierają się one na wskazaniu sygnałów, które odsyłają czytelnika do innego tekstu, niekiedy szerzej – całego cyklu utworów, stylu danego pisarza, a nawet do szerokiego zjawiska literackiego.

Do najczęściej stosowanych **typów aluzji** należą:

- odwołanie do tytułu (np. Zygmunt Krasiński, *Nie-boska komedia* jako nawiązanie do *Boskiej komedii* Dantego),
- nawiązanie do sytuacji przedstawionej w innym dziele (np. Julian Tuwim, *Spacer antyczny* a sytuacja liryczna w utworze Seweryna Goszczyńskiego *Pożegnanie kochanki*),
- przywołanie całokształtu utworu (np. polemiki w utworach Juliusza Słowackiego z dziełami Adama Mickiewicza),
- odniesienia do elementów świata przedstawionego (np. motyw „złotego rogu” w *Rocie* Marii Konopnickiej jako przywołanie symbolu z *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego),
- nawiązania stylistyczno-frazeologiczne, czyli posłużenie się cytatem z innego utworu,
- nawiązania wersyfikacyjne i rymowe (np. rym zdrowie – dowie w inwokacji *Pana Tadeusza* – powtórzony za fraszką Jana Kochanowskiego *Na zdrowie*).

Aluzja literacka wiąże utwór z **tradycją literacką**. Może świadczyć o akceptacji przez autora określonych wzorców, ale niekiedy jest to aluzja o charakterze polemicznym, krytycznym, żartobliwym, a nawet prześmiewczym. Jest komentarzem do analizowanego utworu i wzbogaca jego interpretację, choć odwołuje się do świadomości i wiedzy czytelnika. Żeby móc poprawnie zinterpretować znajdującą się w utworze (a niekiedy głęboko ukrytą) aluzję, najpierw trzeba umieć ją dostrzec.

Motywy i aluzje literackie w wierszu *Reszta* Wisławy Szymborskiej

((Wisława Szymborska

Reszta

Ofelia odśpiewała szalone piosenki
i wybiegła ze sceny zaniepokojona,

czy suknia nie pomięła się, czy na ramiona
spływały włosy tak, jak trzeba.

Na domiar prawdziwego, brwi z czarnej rozpacz
zmywa i – jak rodzona Poloniusza córka –
liście wyjęte z włosów liczy dla pewności.
Ofelio, mnie i tobie niech Dania przebaczy:
zginę w skrzydłach, przeżyję w praktycznych pazurkach.
Non omnis moriar z miłości.

(*Sól*, 1962)

Źródło: Wisława Szymborska, *Reszta*.

Aluzje literackie do *Hamleta* Szekspira i *Exegi monumentum* Horacego

Wisława Szymborska w swoim utworze zawarła liczne aluzje literackie do *Hamleta* Williama Szekspira. Uwagę zwraca przede wszystkim imię bohaterki lirycznej, Ofelii, które sugeruje określone cechy charakteru – nadwrażliwość, emocjonalność, niestabilność psychiczna. Ofelia wykreowana przez Szymborską „odśpiewała szalone piosenki”, co wskazuje na jej obłąkanie. Tytuł utworu zaś – *Reszta* – odwołuje się do słynnych słów wypowiedzianych przez Hamleta w chwili śmierci: „reszta jest milczeniem”.



Ophelia, watercolor painting by Frances Macdonald Date 1898

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Szymborska odwołuje się nie tylko do twórczości słynnego angielskiego dramaturga, ale i antycznego twórcy Horacego i jego dzieła *Exegi monumentum*. Czyni to poprzez przytoczenie cytatu „non omnis moriar” (łac. „nie wszystek umrę”), a także – nieco

wcześniej – czyni aluzję do owych słów poprzez wyznanie podmiotu lirycznego „zginę w skrzydłach”, ale „przeżyję w praktycznych pazurkach”.



Arthur Hughes, *Ophelia*, ok. 1851-1853

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Motyw życia-teatru i człowieka-aktora

W wierszu *Reszta* Szymborska przedstawia aktorkę schodzącą ze sceny, pojawiają się elementy gry aktorskiej, ale i kostium oraz charakteryzacja, które są nowożytnymi odpowiednikami antycznej maski aktorskiej.

Bohaterka liryczna jest jednocześnie postacią dramatu i aktorką odgrywającą jej rolę. Jest to nawiązanie do mającego długą tradycję motywu [życia-teatru i człowieka-aktora](#) grającego na scenie świata. Dzięki jego zastosowaniu możliwe jest ukazanie złożonej, niejednoznacznej natury człowieka, a także refleksja nad granicami prawdy oraz fałszu, spontaniczności i afektacji. Poetka posługuje się ironią podkreślającą żartobliwy dystans do zagadnienia. Owa ironia jest przełamana przez boleśnie szczere, osobiste wyznanie podmiotu lirycznego na końcu wiersza.



Wisława Szymborska podjęła w wierszu *Reszta* próbę odpowiedzi na odwieczne pytanie o naturę człowieka. Dzięki wykorzystaniu aluzji do *Hamleta* i motywu

życia jako teatru, z rozważań tych wyłania się wizerunek człowieka zamkniętego w sobie, ukrywającego się pod maską pozorów i społecznych nakazów. Bohaterka traktuje okazywanie uczuć jako słabość, dlatego jest samotna i nieszczęśliwa.

Olga Raphael-Linden jako Ofelia w *Hamlecie* wystawianym w 1915

Źródło: Atelier Jaeger, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Obecność toposu *theatrum mundi* w tym wierszu może być kwestionowana ze względu na brak wyższej siły, takiej jak Bóg, bogowie, Fatum, Fortuna itp. Można także odczytać ten utwór całkiem inaczej: aktorka, która odgrywa rolę Ofelii celowo się z nią nie utożsamia, nie dlatego, że nie potrafi, tylko dlatego, że nie chce. Ofelia z *Hamleta* pozwoliła się zniszczyć negatywnym uczuciom, jakie nią zawładnęły. Natomiast Ofelia-aktorka chce siebie ocalić, właśnie dlatego preferuje rozagę i pragmatyzm - twarde stąpanie po ziemi. Ona „przeżyje w praktycznych pazurkach” i nie umrze z miłości, nie popełni samobójstwa.

Słownik

ironia

(łac. *eironeia* - przestawianie, pozorowanie) drwina, złośliwość lub szyderstwo ukryte w wypowiedzi pozornie aprobującej, nadanie wypowiedzi odwrotnego sensu w stosunku do tego, co wynika ze znaczenia użytych słów, na przykład w celu ośmieszenia poglądów czy cech rozmówcy lub pokazania dystansu wobec osób czy zjawisk; wypowiedź zawierająca ironię najczęściej jest krytyką lub naganą, która przyjmuje formę pozornej pochwały; ironia jest narzędziem literackim, w którym wybrane słowa są celowo używane do wskazania znaczenia innego niż dosłowne, można wyróżnić ironię słowną i sytuacyjną

tradycja literacka

(łac. *traditio* - podanie) – doświadczenia literackie z przeszłości, które mogą stanowić punkt odniesienia dla współczesnej twórczości; do tradycji literackiej zaliczamy same dzieła, ale także typowe dla danego okresu konwencje literackie, rodzaje i gatunki, system wersyfikacyjny

Galeria zdjęć interaktywnych

Polecenie 1

Zapoznaj się z obrazami zamieszczonymi w galerii interaktywnej. Wybierz trzy z nich i opisz znajdującą się na nich kobietę. Zwróć uwagę, czy cechy, jakie przypisujesz postaci na obrazach, powtarzają się.

Polecenie 2

Porównaj obrazy przedstawiające Ofelię ze zdjęciami aktorek wcielającymi się w jej postać w realizacjach *Hamleta*. Czy w kulturze utrwalił się spójny wizerunek Ofelii? Uzasadnij i zapisz swoją odpowiedź.



Obraz: Jules-Élie Delaunay, *Ofelia*, 1882; Zdjęcie: Irena Solska w roli Ofelii, 1909, fot. Józef Sebald
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Polecenie 3

Zastanów się, co sprawia, że w świadomości kulturowej odbiorców utrwała się spójny wizerunek postaci literackiej. Następnie na podstawie wiersza Szymborskiej wskaż, jakie możliwości daje twórcom odnoszenie się do motywu lub wizerunku danej postaci literackiej, która jest dobrze znana odbiorcom.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:   

Ćwiczenie 1



Zaznacz typy aluzji literackich, które występują w wierszu *Reszta* Wisławy Szymborskiej.

przywołanie całokształtu utworu

odniesienia do elementów świata przedstawionego

nawiązania stylistyczno-frazeologiczne, czyli posłużenie się cytatem z innego utworu

nawiązania wersyfikacyjne i rymowe

nawiązanie do sytuacji przedstawionej w innym dziele

odwołanie do tytułu

Ćwiczenie 2



Przeanalizuj utwór Wisławy Szymborskiej *Reszta* i oceń prawdziwość poniższych zdań.

Zdanie	Prawda	Fałsz
zawiera aluzje literackie	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
ilustruje niejednoznaczność natury człowieka	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
stawia ironiczne pytania o prawdę i udawanie	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

Ćwiczenie 3



Opisz, w jaki sposób ujawnia się podmiot liryczny wiersza *Reszta*. Następnie scharakteryzuj osobę mówiącą w wierszu na podstawie tekstu lirycznego Wisławy Szymborskiej oraz pierwowzoru literackiego, z którego ta postać się wywodzi.

Ćwiczenie 4



Odpowiedz na pytanie, w jaki sposób poetka zmodyfikowała znaczenie horacjańskiego motywu *non omnis moriar*? W jakim celu to uczyniła? Odpowiedź uzasadnij.

Ćwiczenie 5



Wyjaśnij, na czym polega w wierszu gra z frazeologizmem, którą można rozpoznać we fragmencie „Na domiar prawdziwego, brwi z czarnej rozpaczy / zmywa i – jak rodzona Poloniusza córka” – i czemu ona służy. Wskaż funkcję tego zabiegu językowego.

Ćwiczenie 6



Wyjaśnij, jak w wierszu zrealizowane zostały przeprosiny za brak trwania w miłości?

Ćwiczenie 7



Zaznacz poprawną odpowiedź. Zastosowanie w wierszu *Reszta Wisławy Szymborskiej* nawiązań do dawnych tekstów kultury jest zabiegiem:

mimetycznym

humorystycznym

artystycznym

formalnym

Ćwiczenie 8



Wybierz odpowiedzi spośród podanych i na podstawie wiersza *Reszta* Wisławy Szymborskiej dokończ zdania.

O nawiązaniu do ukazanych w dramacie Williama Szekspira realiów doby elżbietańskiej świadczą sformułowania:

O umieszczenie bohaterki wiersza Wisławy Szymborskiej w realiach teatru i spektaklu świadczą sformułowania:

imiona bohaterów

szalone piosenki

zwrot do bohaterki i jej ojczyzny

odśpiewała szalone piosenki

prośba o przebaczenie

zmywanie tuszu po zakończonym występie

czarna rozpacz

dbałość o rekwizyty (liczenie liści)

określenie stopnia pokrewieństwa

sprawdzanie wyglądu (suknia, fryzura)

Ćwiczenie 9



Hamlet w tragedii wypowiada słowa „Reszta jest milczeniem”. Zinterpretuj w tym kontekście tytuł wiersza Wisławy Szymborskiej.



Przeczytaj wiersz Haliny Poświatowskiej. Jakimi argumentami można uzasadnić zestawienie tekstu Wisławy Szymborskiej z utworem Haliny Poświatowskiej *** [*Jestem Julią*...]?

((Halina Poświatowska
*** (*Jestem Julią*)

Jestem Julią
mam lat 23
dotknęłam kiedyś miłości
miała smak gorzki
jak filiżanka ciemnej kawy
wzmogła
rytm serca
rozdrażniła
mój żywy organizm
rozkołysała zmysły

odeszła

Jestem Julią
na wysokim balkonie
zawisała
krzyczę wróć
wołam wróć
plamię
przygryzione wargi
barwą krwi

nie wróciła

Jestem Julią
mam lat tysiąc
żyję –

Źródło: Halina Poświatowska, *** (*Jestem Julią*).

Praca domowa

Granice zapamiętania się w miłości – rozważ problem na podstawie wiersza *Reszta* Wisławy Szymborskiej i *Hamleta* Williama Szekspira.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Lewandowska

Przedmiot: Język polski

Temat: Funkcja aluzji literackiej i motywu teatru w wierszu Wisławy Szymborskiej
Reszta

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;

13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

IV. Samokształcenie.

6. wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

2) rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje elementy tradycji w utworach, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych;

12) rozumie pojęcie aluzji literackiej, rozpoznaje aluzje w utworach i określa ich znaczenie w interpretacji utworów;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele lekcji. Uczeń:

- rozpozna funkcję różnych rodzajów aluzji literackiej w wierszu Wisławy Szymborskiej *Reszta*;
- przeanalizuje w wierszu *Reszta* rolę motywów: teatru i non omnis moriar;
- wykorzysta funkcjonalne konteksty interpretacyjne;
- porówna wiersz *Reszta* z innymi utworami poetyckimi.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- pogadanka heurystyczna.

Formy pracy:

- praca indywidualna;

- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Funkcja aluzji literackiej i motywu teatru w wierszu Wisławy Szymborskiej *Reszta*”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” i wykonanie ćwiczenia nr 1 w sekcji „Sprawdź się”.
2. **Recytacja.** Chętni lub wybrani uczniowie przygotowują się do głośnego czytania utworu w e-materiale: *Reszta* z elementami aktorskiej interpretacji.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i prosi uczniów, by na podstawie wiadomości zdobytych przed lekcją zaproponowali cel zajęć oraz kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. **Odczytanie tekstu literackiego z elementami interpretacji aktorskiej.** Wybrana przed lekcją osoba prezentuje recytację utworu: *Reszta*. Po uczniowskiej prezentacji pozostała część klasy przedstawia swoje wrażenia dotyczące utworu oraz prezentacji. Uczniowie zapisują swoje wrażenia w formie notatki.
2. **Kształcenie umiejętności analizowania i interpretowania utworów poetyckich.** Uczniowie dzielą się na 4-osobowe grupy i postępują według ustalonego trybu pracy:
 - Wstępne rozpoznanie. Określenie nadawcy i odbiorcy wypowiedzi, typu liryki oraz sytuacji lirycznej.
 - Określenie tematu utworu.
 - Analiza środków stylistycznych. Zwrócenie uwagi na język i styl utworu, wskazywanie, nazywanie i określanie funkcji środków poetyckiego wyrazu.
 - Ukształtowanie wypowiedzi. Określenie cech gatunkowych utworu i dominanty kompozycyjnej.
 - Postawienie tezy interpretacyjnej i wspólna dyskusja z przywołaniem argumentów.
 - Przywołanie kontekstów: historycznoliterackich, filozoficznych, estetycznych oraz wynikających z własnego doświadczenia ucznia.

Nauczyciel może wyznaczyć zdolnego ucznia do pomocy określonej grupie lub grupom uczniów (ekspert).

Po upływie wyznaczonego czasu nauczyciel weryfikuje i ocenia pracę grup.

3. **Praca z multimedium.** Uczniowie pracują w parach. Zapoznają się z multimedium w sekcji „Galeria zdjęć interaktywnych”. Następnie analizują treść zadania: Zastanów się, co sprawia, że w świadomości kulturowej odbiorców utrwała się spójny wizerunek postaci literackiej. Następnie na podstawie wiersza Szymborskiej wskaż, jakie możliwości daje twórcom odnoszenie się do motywu lub wizerunku danej postaci literackiej, która jest dobrze znana odbiorcom., dyskutują i zapisują wnioski. Wybrane grupy omawiają swoje rozwiązania i spostrzeżenia na forum klasy.
4. **Utrwalanie wiedzy i umiejętności.** Nauczyciel przechodzi do sekcji „Sprawdź się”. Zapowiada uczniom, że w kolejnym kroku będą rozwiązywać ćwiczenia – od najprostszych do najtrudniejszych – i będą to robić wspólnie. Wybrana osoba czyta po kolei polecenia. Po każdym przeczytanym poleceniu nauczyciel daje uczniom określony czas na zastanowienie się, a następnie ochotnik udziela odpowiedzi. Reszta uczniów ustosunkowuje się do niej, proponując swoje pomysły. Nauczyciel w razie potrzeby koryguje odpowiedzi, dopowiada istotne informacje, udziela uczniom informacji zwrotnej.

Faza podsumowująca:

1. Omówienie ewentualnych problemów z rozwiązaniem ćwiczeń i poleceń z sekcji „Sprawdź się”.
2. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Granice zapamiętania się w miłości – rozważ problem na podstawie wiersza *Reszta* Wisławy Szymborskiej i *Hamleta* Williama Szekspira.

Materiały pomocnicze:

- *Polonista w szkole*, pod red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2004.
- *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, tom 1 i 2, praca zbiorowa, Warszawa 1984.
- *Przygotowanie ucznia do odbioru różnych tekstów kultury*, pod red. Anny Janus-Sitarz, Kraków.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimedium z sekcji „Galeria zdjęć interaktywnych”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.